

Jurisprudencija, 2005, t. 65(57); 52–58

KRIMINALISTINĖS NUSIKALTIMO IŠAIŠKINIMO SAMPRATOS ANALIZĖ

Doktorantas Ernestas Lipnickas

Mykolo Romerio universiteto Teisės saugos fakulteto Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas +3705 266 3366
Elektroninis paštas ernestas@stt.lt

Pagrindinės sąvokos: kriminalistikos metodikos teoriniai teiginiai, metodinių rekomendacijų rengimo šaltiniai, kriminalistinė nusikaltimo išaiškinimo samprata.

S a n t r a u k a

Vienas iš labiausiai pakitusių kriminalistikos metodikos teorinių teiginių, kuriais remiantis rengiamos atskirų nusikaltimų rūšių išaiškinimo ir tyrimo metodikos (metodinės rekomendacijos), yra kriminalistinė nusikaltimo išaiškinimo samprata.

Atsižvelgiant į tai šiame straipsnyje lyginamuoju aspektu nagrinėjamos įvairių užsienio šalių mokslininkų pateikiamos nusikaltimo išaiškinimo sąvokos, analizuojami nusikaltimo išaiškinimo ypatumai ir vieta ikiteisminio tyrimo procese. Nagrinėjant sąvokų „ištirti“, „atskleisti“ ir „išaiškinti“ panašumus ir skirtumus, straipsnyje atskleidžiamas sąvokos „išaiškinti“ semantinės reikšmės turinys, o tai padeda labiau įsigilinti į nusikaltimo išaiškinimo sampratos esmę.

Išanalizavus ir apibendrinus įvairių užsienio šalių mokslininkų teiginius dėl nusikaltimo išaiškinimo apibūdinimo, nusikaltimo išaiškinimo vietos ikiteisminio tyrimo procese ir įvertinus sąvokos „išaiškinti“ semantinės reikšmės turinį, straipsnyje siūloma nauja kriminalistinė nusikaltimo išaiškinimo samprata, kuri iš esmės keičia ne tik kriminalistinį požiūrį į nusikaltimo išaiškinimą ir tyrimą, bet keičia ir bendrąją atskirų nusikaltimų rūšių išaiškinimo ir tyrimo metodikos struktūrą.

I v a d a s

Vieni iš pagrindinių kriminalistinių metodinių rekomendacijų, skirtų išaiškinti ir ištirti atskiras nusikalstamų veikų rūšis bei užkirsti joms kelią, rengimo šaltinių yra baudžiamieji įstatymai, reglamentuojantys nusikalstamų veikų kvalifikavimą, jų išaiškinimą ir tyrimą, nusikalstamų veikų išaiškinimo ir tyrimo praktika bei kriminalistikos mokslas [1, p. 30–31; 2, p. 78–79]. Kalbant apie pastarąjį, reikia pasakyti, kad metodinių rekomendacijų rengimo šaltinis yra ne tik kriminalistikos mokslo, bet ir kitų mokslo šakų žinios, jų naujausi laimėjimai, kuriuos kriminalistika pritaiko ir naudoja nusikaltimų išaiškinimui ir tyrimui gerinti.

Pažymėtina, kad santykiškai savarankiškas tokių rekomendacijų šaltinis yra baigiamoji kriminalistikos mokslo dalis – kriminalistikos metodika, kurioje atsižvelgus tiek į atskirų kriminalistikos mokslo dalių, tiek kitų mokslo šakų bei įstatymų ir nusikaltimų išaiškinimo ir tyrimo praktikos pokyčius, formuluojami teoriniai teiginiai, kuriais remiantis rengiamos naujos ir tobulinamos parengtos metodinės rekomendacijos. Todėl, 2003 m. pakitus šalies baudžiamiesiems įstatymams – 2000 m. priimtam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui (toliau – LR baudžiamasis kodeksas) ir 2002 m. priimtam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui (toliau – LR baudžiamojo proceso kodeksas), o kartu ir nusikalstamų veikų išaiškinimo ir tyrimo praktikai, būtina peržvelgti ir patikslinti kai kuriuos pakitusius kriminalistikos metodikos teorinius teiginius.

Analizuodami LR baudžiamojo proceso kodekso teisės normas galime pastebėti, kad baudžiamojo proceso moksle nagrinėtas parengtinis nusikaltimų tyrimo procesas, atsižvelgiant į šio įsta-

tymo pakeitimus, yra pakeistas į ikiteisminį nusikalstamų veikų tyrimo procesą, kurio metu taikant tiek viešus tyrimo veiksmus ar procesines prievartos priemones, tiek neviešus tyrimo veiksmus¹ nusikaltimai ne tik tiriami, bet ir išaiškinami. Todėl keičiasi ir kriminalistinė nusikaltimo išaiškinimo samprata.

Atsižvelgiant į tai šiame straipsnyje kaip vieną iš labiausiai pakitusių kriminalistikos metodikos teorinių teiginių, kuriuo remiantis rengiamos atskirų nusikalstamų veikų rūšių išaiškinimo ir tyrimo metodikos (metodinės rekomendacijos), detaliau panagrinėsime kriminalistinę nusikaltimo² išaiškinimo sampratą ir atskleisime nusikaltimo išaiškinimo vietą ikiteisminio tyrimo procese. Tai bus teorinis pagrindas parengti naujas ir patobulinti parengtas nusikaltimų išaiškinimo ir tyrimo metodikas³.

Kriminalistinės nusikaltimo išaiškinimo sampratos analizė

Pateikiant kriminalistinę nusikaltimo išaiškinimo sampratą visų pirma reikia kriminalistiniu aspektu panagrinėti nusikaltimo išaiškinimą ir jo ypatumus, nustatyti jo vietą ikiteisminio tyrimo procese bei palyginti tiek Lietuvos, tiek Europos ir kitų užsienio šalių mokslininkų pateikiamą nusikaltimo išaiškinimo apibūdinimą.

Kalbant apie nusikaltimo išaiškinimą ir jo vietą ikiteisminio tyrimo procese, reikia pažymėti, kad skirtingų šalių mokslininkai šią problemą supranta nevienodai. Pavyzdžiui, Lietuvos ir Rusijos mokslininkai prieš priimant naujus baudžiamuosius procesinius įstatymus tiek baudžiamojo proceso teorijoje, tiek kriminalistikoje daugiausia nagrinėjo nusikaltimo tyrimo ir jo skirstymo į atskirus etapus klausimus⁴. Štai Lietuvos mokslininkas E. Palskys teigė, kad nusikaltimo tyrimą, kuris prasideda baudžiamosios bylos iškėlimu ir baigiasi jos perdavimu į teismą, sudaro pirminis ir tolesnis nusikaltimo tyrimo etapai. Pirminio tyrimo etape stengiantis surinkti pradinius duomenis ir nustatyti nusikaltėlį, jo teigimu, atliekami pirminiai ir neatidėliotini tyrimo veiksmai ir operatyvinės paieškos priemonės (operatyviniai veiksmai). Tolesniame etape siekiant patikrinti ir įvertinti įrodymus, nustatyti pagrindines įrodinėtinas bylos aplinkybes ir nusikaltėlį, jei jis neišaiškintas tyrimo pradžioje, atliekami tolesni tyrimo veiksmai [3, p. 263].

Panašiai kaip E. Palskys, nusikaltimo tyrimo ir jo skirstymo į atskirus etapus klausimus kriminalistikos metodikoje nagrinėja ir Rusijos mokslininkai I. Luzginas (И. М. Лузгин) ir L. Dubrovickaja (Л. М. Дубровицкая). Jie nusikaltimo tyrimą apibūdina kaip procesą, vykdomą nuo baudžiamosios bylos iškėlimo iki bylos perdavimo į teismą. Todėl šį procesą, jų teigimu, tikslingiausia yra skirstyti į du – pirminį ir tolesnį nusikaltimo tyrimo etapus. Pirminis etapas trunka nuo baudžiamosios bylos iškėlimo iki įtariamojo nustatyto ir kaltinimo jam pareiškimo. Jo metu tyrėjas renka ir įvertina faktinius duomenis, kurie yra skirti: tyrimo versijoms iškelti ir tyrimo planui sudaryti; įtariamajam nustatyti, jam sulaikyti ir apklausti; kaltinimui įtariamajam pateikti. Pirminiame etape atliekami neatidėliotini tyrimo veiksmai ir, jei būtina, jie derinami su operatyvinėmis – paieškos priemonėmis (operatyviniais veiksmis). Tolesnis nusikaltimo tyrimo etapas, mokslininkų teigimu, prasideda kaltinimo įtariamajam pareiškimu ir baigiasi bylos perdavimu į teismą. Pagrindinė šio etapo užduotis – atsižvelgiant į kaltinamojo duotus parodymus iširti ir įvertinti įrodymus ir priimti galutinį sprendimą. Tolesniame nusikaltimo tyrimo etape atliekami kiti tyrimo veiksmai [4, p. 26].

¹ LR baudžiamojo proceso kodekse yra įtvirtintos kitos procesinės prievartos priemonės: telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymas (154 str.); savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmai (158 str.); leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (159 str.) ir slaptas sekimas (160 str.), kurias tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių mokslininkai vadina neviešais ar specialiais ikiteisminio tyrimo veiksmis, kuriuos atliekant renkami nusikaltimo išaiškinimui ir tyrimui reikšmingi duomenys. Plačiau žr.: **Burda R.** Naujas baudžiamojo proceso kodeksas – nauji kriminalistikos taktikos uždaviniai // *Jurisprudencija. LTU mokslo darbai*. 2003. T. 43(35); **Kavaleris A.** Integration of investigation and intelligence activities – towards effectiveness of investigation // *Jurisprudencija. LTU mokslo darbai*. 2003. T. 43(35).

² Atsižvelgiant į LR baudžiamojo kodekso teisės normas, pagal kurias nusikalstamos veikos yra skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, kriminalistikos metodikoje iš naujo yra nagrinėjami *atskirų nusikalstamų veikų rūšių* tyrimo ypatumai. Tačiau šiame straipsnyje mes nagrinėsime tik kai kuriuos kriminalistikos metodikos teorinius teiginius, kuriais remiantis rengiamos ne nusikalstamų veikų apskritys, o *atskirų nusikaltimų rūšių* išaiškinimo ir tyrimo metodikos, kadangi nusikaltimų išaiškinimas ir tyrimas, lyginant jį su baudžiamųjų nusižengimų išaiškinimu ir tyrimu, turi savitų ypatumų (pvz., tik nusikaltimų, kurių sąrašas yra pateikiamas atskiruose LR baudžiamojo kodekso straipsniuose, išaiškinimui ir tyrimui gali būti taikomos kitos procesinės prievartos priemonės, vadinamos neviešais tyrimo veiksmis).

³ Kaip apibendrinamoji kategorija, jungianti atskirų nusikaltimų rūšių, porūšių ar jų grupių išaiškinimo ir tyrimo metodikas, šiame straipsnyje bus vartojama *nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo metodikos sąvoka*.

⁴ Daugiausia visi Lietuvos mokslininkai tiek baudžiamojo proceso, tiek kriminalistikos mokslo srityse nagrinėja nusikaltimo tyrimo ir jo skirstymo į atskirus etapus klausimus, nors P. Kuconis viename iš straipsnių užsiminė apie būtinybę kriminalistikoje nagrinėti nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo ypatumus. Plačiau žr.: **Kuconis P.** Nusikaltimų tyrimo metodikos raidos perspektyvos // *Teisė*. 1993. Nr. 27.

R. Belkinas (Р. С. Белкин)¹, I. Vozgrinas (И. А. Возгрин)² ir kiti Rusijos mokslininkai kriminalistikos metodikoje taip pat nagrinėja nusikaltimo tyrimą, tačiau, skirtingai nei M. Luzginas ar L. Dubrovickaja, jie išskiria tris, o ne du nusikaltimo tyrimo etapus.

Nepaisant, kad kai kurių Lietuvos ir Rusijos mokslininkų nuomonės dėl tyrimo etapų skaičiaus, o kartais ir tyrimo etapų turinio nesutampa, analizuodami jų pateiktą nusikaltimo tyrimo eigą, galime pastebėti, kad jie, nagrinėdami nusikaltimo tyrimo ir jo skirstymo į atskirus tyrimo etapus klausimus, nusikaltimo išaiškinimą supranta gana siaurai, todėl kriminalistikos metodikoje jie pateikia tik tam tikrus nusikaltimo išaiškinimo ypatumus. Pavyzdžiui, R. Belkinas nusikaltimo išaiškinimą sieja su įtariamojo nustatymu, todėl, jo teigimu, atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikoje, ypač nagrinėjant pirminio tyrimo etapo planavimo ir atlikimo taktiką, kartu turi būti nagrinėjami įtariamojo nustatymo ir paieškos taktikos ypatumai [5, p. 779].

Pažymėtina, kad nusikaltimo išaiškinimo apibūdinimas yra problemiškas ir dėl to, kad vieni mokslininkai nusikaltimo išaiškinimą supranta kaip operatyvinės veiklos teorijos, kiti – kaip baudžiamojo proceso, treči – kaip kriminalistikos mokslo sąvokas. I. Karpecas (И. И. Карпец) ir J. Kalininas (Ю. В. Калинин) teigia, kad nusikaltimo išaiškinimas („*раскрытие преступления*“) yra operatyvinės veiklos teorijos sąvoka, kuri reiškia, kad nusikaltėlis yra surastas. Visa kita, jų teigimu, daugiau atspindi ne nusikaltimo išaiškinimą, o nusikaltimo tyrimą, nes nusikaltimas jau yra išaiškintas, t. y. nusikaltėlis yra surastas [6, p. 152; 7, p. 35–36].

N. Maironas (Н. Маирон), apibūdindamas nusikaltimo išaiškinimą, priešingai nurodo, kad nusikaltimo išaiškinimas – tai visų įrodinėtinų bylos aplinkybių, į kurias atsižvelgiant surašomas kaltinamasis aktas ir baigiamas nusikaltimo tyrimas, nustatymas [8, p. 44]. Tačiau pateikta nusikaltimo išaiškinimo sąvoka, mūsų nuomone, daugiau apibūdina ne nusikaltimo išaiškinimą, o nusikaltimo tyrimą, kuris apima ir įrodinėjimo procesą, o tai visiškai nebūdinga nusikaltimo išaiškinimui.

A. Vasiljevas (А. Н. Васильев) ir S. Mitričevs (С. П. Митричев), apibūdindami nusikaltimo išaiškinimą, teigia, kad nusikaltimo išaiškinimą reikia suprasti kaip nusikaltimo (nusikaltimo fakto) ir nusikaltėlio nustatymą [9, p. 4; 10, p. 56]. Analizuodami jų pateiktą nusikaltimo išaiškinimo apibūdinimą, pastebime, kad mokslininkai nusikaltimo išaiškinimą sieja su pažintine veikla, kai nustatomas nusikaltimo įvykio faktas ir nusikaltimą padaręs asmuo. Būtent nusikaltimo ir nusikaltėlio nustatymą, kuris apima tyrėjo loginio mastymo seką nuo nežinojimo pereinant prie galimo pažinimo, F. Berdichevskis (Ф. Ю. Бердичевский) sieja su nusikaltimo išaiškinimu. Jis nurodo, kad nusikaltimo išaiškinimas – tai nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo metu, kai nėra informacijos apie nusikaltimą ir nusikaltėlį, atliekama veikla siekiant surasti informaciją, padedančią nustatyti nusikaltėlio asmenybę ir įrodyti ieškomus faktus [11, p. 131–140].

Analizuodami Lietuvos ir Rusijos mokslininkų pateiktą nusikaltimo išaiškinimo apibūdinimą galime pastebėti, kad nusikaltimo išaiškinimas yra suprantamas skirtingai, nes vieni mokslininkai (I. Karpecas, J. Kalininas) nusikaltimo išaiškinimą supranta kaip operatyvinę veiklą, vykdomą prieš nusikaltimo tyrimo pradžią, siekiant nustatyti asmenį, padariusį nusikaltimą, kiti (R. Belkinas, E. Palskys ir kiti) – kaip veiklą, vykdomą nusikaltimo tyrimo metu siekiant nustatyti, surasti ir sulaikyti įtariamąjį bei surinkti pradinius duomenis apie daromą ar padarytą nusikaltimą. Iš pateiktų nusikaltimo išaiškinimo sąvokų taip pat galima matyti, kad mokslininkai nusikaltimo išaiškinimą dažniausiai sieja su operatyvinių veiksmų atlikimu, kai vykdoma pažintinė veikla yra nustatomas nusikaltimas (nusikaltimo požymiai ir pradiniai duomenys apie nusikaltimo padarymo aplinkybes) ir nusikaltimą rengęs, daręs ar padaręs asmuo (asmenų grupė).

Pažymėtina, kad tokia nusikaltimo išaiškinimo samprata, mūsų nuomone, susiformavo todėl, kad kai kurie Rusijos ir Lietuvos mokslininkai nusikaltimo išaiškinimą siejo su operatyvinių veiksmų, kuriais dažniausiai buvo išaiškinami sunkiai atskleidžiami nusikaltimai ir juos padarę asmenys, atlikimu. Todėl nusikaltimo išaiškinimą, jo planavimo bei atlikimo taktinius ypatumus atskirai nuo nusikaltimo tyrimo ypatumų neretai tiek Rusijoje, tiek Lietuvoje nagrinėjo ne kriminalistikos ar baudžiamojo proceso, o operatyvinės veiklos teorijos mokslininkai, kurie nusikaltimo išaiškinimą suprato kaip operatyvinės veiklos teorijos sąvoką.

Pastebima, kad Vakarų Europos šalių ir JAV mokslininkai nusikaltimo išaiškinimą ir jo vietą išteisinio tyrimo procese supranta kiek kitaip nei Lietuvos ir Rusijos mokslininkai. Anglijos mokslininkas A. Ašvortas (A. Ashworth) nurodo, kad nusikaltimo išaiškinimas yra prokurorų ir ikiteisinio ty-

¹ Plačiau žr.: Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. – Москва, 1988.

² Plačiau žr.: Возгрин И. А. Вопросы теории и практики борьбы с преступностью // Вопросы теории и практики борьбы с преступностью. – Ленинград, 1974.

rimo pareigūnų nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo metu vykdoma veikla siekiant išaiškinti sunkiai atskleidžiamus nusikaltimus ir surinkti duomenis apie juos padariusius asmenis [12, p. 98–104].

Panašiai nusikaltimo išaiškinimą supranta ir Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) mokslininkai, kurie nurodo, kad nusikaltimų išaiškinimas JAV yra suprantamas kaip vienas iš nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapų. Štai Dž. F. Kolis (G. F. Cole) ir E. H. Smitas (E. Ch. Smith) teigia, kad siekiant išaiškinti tokius nusikaltimus kaip prekybą narkotikais, pinigų plovimą, korupcijos ir organizuoto nusikalstamumo atvejus ir juos padariusius asmenis (asmenų grupes) JAV prokurorai, padedami „Didžiosios žiuri“, organizuoja ir atlieka įvairius tiek viešus, tiek neviešus tyrimo veiksmus [13, p. 191–206].

Analizuodami nusikaltimo išaiškinimo vietą JAV ikiteisminio tyrimo procese, Rusijos mokslininkai V. Machovas (B. H. Maxov) ir M. Peškovas (M. A. Пешков) pastebi, kad JAV mokslinėje literatūroje nusikaltimo išaiškinimas yra suprantamas kaip vienas iš nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapų, nes JAV baudžiamajame procese yra sudėtinga nustatyti ribą tarp pirminio nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapo, kurio metu yra išaiškinama nusikalstama veika, pabaigos ir tolesnio nusikaltimo tyrimo, t. y. viešo įrodinėjimo, pradžios, kadangi baudžiamosios bylos iškėlimas JAV nėra siejamas su atitinkamo nutarimo priėmimu. Nusikaltimo išaiškinimas, jų teigimu, yra suprantamas kaip veikla, kurios metu yra nustatomas nusikaltimas, nusikaltimo padarymo aplinkybės (pradiniai duomenys apie jas) ir nusikaltimą rengę, darę ar padarę asmenys [14, p. 50–51].

Analizuodami mokslininkų pateiktą nusikaltimo išaiškinimo apibūdinimą, galime pastebėti, kad minėti Anglijos ir JAV mokslininkai nusikaltimo išaiškinimą supranta kaip ikiteisminio tyrimo metu vykdomą veiklą siekiant nustatyti nusikaltimo požymius, nusikaltimo padarymo aplinkybes (pradinius duomenis apie jas) ir asmenį (asmenis) rengiantį, darantį ar padariusį šį nusikaltimą. Todėl nusikaltimo išaiškinimą šie mokslininkai supranta kaip savarankišką nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapą, o nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo ypatumus jie nagrinėja kartu.

Vokietijos mokslininkas prof. E. Kube nusikaltimo išaiškinimą apibūdina kaip vieną iš nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapų, todėl kriminalistikoje nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo ypatumus jis taip pat nagrinėja kartu. Štai nagrinėdamas vieno iš sunkiausiai atskleidžiamų nusikaltimų – organizuoto nusikalstamumo (toliau – ON) išaiškinimo ir tyrimo metodiką, jis nurodo, kad šių nusikaltimų išaiškinimas ir tyrimas prasideda slapto nusikalstamos veikos įrodinėjimu („*verdeckten Beweisführung*“), kurio metu siekiant išaiškinti nusikaltimą, t. y. surinkti pradinius duomenis apie nusikaltimą, jo padarymo aplinkybes ir jį padariusį asmenį, yra atliekamas slaptas tyrimas [15, p. 501–515]. Šio „aktyvaus“ tyrimo („*Initiativermittlungen*“) metu nustatomos įtarimą pagrindžiančios prielaidos, sudarančios pagrindą pradėti ikiteisminį tyrimą („*Ermittlungsverfahren*“) [16, p. 413–458]. Nagrinėdamas tolesnį nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapą, mokslininkas jį vadina viešu nusikalstamos veikos tyrimu (įrodinėjimu), kurio metu yra įrodinėjama konkretaus nusikaltimą padariusio asmens kaltė [15, p. 520].

Analizuodami E. Kube pateiktą ON išaiškinimo ir tyrimo metodiką, galime pastebėti, kad nors mokslininkas pirminį ON išaiškinimo ir tyrimo etapą vadina nusikaltimo tyrimo ar slapto įrodinėjimo etapu, tačiau apibūdindamas šio etapo tikslus, jis nurodo, kad pagrindinis šio etapo tikslas yra išaiškinti nusikaltimą, t. y. surinkti pradinius duomenis apie nusikaltimą, nusikaltimo padarymo aplinkybes ir nusikaltimą rengiančius, darančius ar padariusius asmenis. Pastebima ir tai, kad nusikaltimo išaiškinimą jis supranta kaip savarankišką nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapą, todėl nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo ypatumus kriminalistikoje jis nagrinėja kartu.

Išanalizavę E. Kub, A. Ašvoto, Dž. F. Kolio, E. H. Smito ir kitų užsienio šalių mokslininkų pateiktą nusikaltimo išaiškinimo apibūdinimą, galime pastebėti, kad nusikaltimo išaiškinimas daugelio vakarų Europos šalių ir JAV baudžiamojo proceso teorijoje ir kriminalistikoje yra suprantamas kaip ikiteisminio tyrimo metu vykdoma veikla siekiant išaiškinti nusikalstamą veiką, t. y. nustatyti nusikaltimo požymius, pradinius duomenis apie nusikaltimo padarymo aplinkybes bei nusikaltimą rengiantį, darantį ar padariusį asmenį. Nagrinėdami nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo ypatumus, nusikaltimo išaiškinimą šių šalių mokslininkai supranta kaip savarankišką nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapą, todėl nusikaltimo išaiškinimą ir tyrimą bei jų ypatumus įvairių mokslo šakų disciplinose jie nagrinėja kartu.

Pažymėtina, kad kai kurie mokslininkai nusikaltimo išaiškinimo sampratos turinį bando atskleisti pateikdami ir atribodami nusikaltimo tyrimo ir nusikaltimo išaiškinimo sąvokas. Todėl savaip šią problemą siūlo spręsti P. Kuconis. Nagrinėdamas nusikaltimo išaiškinimo sampratos klausimą, jis nurodo, kad nusikaltimo išaiškinimo sąvokos įvairialypiškumą lėmė tai, jog mokslininkai skirtingai supranta nusikaltimo tyrimo sąvokos turinį. Mokslininkas teigia: „Nusikaltimo tyrimo veikla turi būti anali-

zuojama dviem prasmėmis: plačiąją ir siaurąją. Plačiąja prasme nusikaltimo tyrimo veikla apima tris santykiškai savarankiškas veiklos rūšis: nusikaltimo atskleidimą, išaiškinimą ir ištyrimą. Nusikaltimo atskleidimas – tai tiriamo įvykio ar veiklos nusikaltimo požymių nustatymas; nusikaltimo išaiškinimas – tai faktinių nusikaltimo įvykio aplinkybių ir asmens, padariusio nusikaltimą, nustatymas, o nusikaltimo ištyrimas (nusikaltimo tyrimas siaurąja prasme) – visų bylos aplinkybių nustatymas procesinėmis priemonėmis“ [17, p. 35].

Vokietijos mokslininkas E. Kube, priešingai nei P. Kuconis, nurodo, kad nusikaltimo išaiškinimo sąvoka turi būti suprantama dviem prasmėmis. Visų pirma, jis teigia, kad plačiąja prasme nusikaltimo išaiškinimas („*Tataufklärung*“) apima nusikaltimo išaiškinimą („*Tataufklärung*“) ir nusikaltimo atskleidimą („*Tataufdeckung*“) bei nusikaltėlio asmenybės ištyrimą („*Täterermittlung*“) ir jo kaltės įrodinėjimą („*Überführung*“). Atskirai nagrinėdamas šias sąvokas, mokslininkas nurodo, kad nusikaltimo atskleidimas („*Tataufdeckung*“) yra suprantamas kaip „oficialus“ nusikaltimo pastebėjimas, o nusikaltimo išaiškinimas siaurąja prasme („*Tataufklärung*“) – kaip sėkmingas nusikaltimo priskyrimas konkrečiam nusikaltėliui. Nusikaltėlio ištyrimas, jo teigimu, yra detektyvinė nusikaltėlio paieškos ir sulaikymo forma, o nusikaltėlio kaltumo įrodinėjimas – tai moksliskai pagrįstas asmeninių ir daiktinių įrodymų pateikimas [16, p. 495–497]. Analizuodami E. Kube teiginius, galime pastebėti, kad jo pateikta nusikaltimo išaiškinimo sąvoka plačiąja prasme apima visą nusikaltimo tyrimo procesą, todėl ji, mūsų nuomone, yra per plati ir apima šiam procesui nebūdingą įrodinėjimo procesą. Mokslininko pateikta nusikaltimo išaiškinimo sąvoka siaurąja prasme apima tik asmens, padariusio nusikaltimą, nustatymą, o tai atsižvelgiant į mūsų anksčiau pateiktus argumentus, tik iš dalies atspindi šios sąvokos turinį.

Atsižvelgdami į nusikaltimo išaiškinimo sąvokos įvairialypiškumą, siekdami atskleisti jos ir kitų panašių sąvokų turinį bei jas atriboti vieną nuo kitos, į pagalbą pasitelksime semantinę šių sąvokų prasmę. A. Lyberio sudarytame „Sinonimų žodyne“ nurodyta, kad sąvoka „atskleisti“, be kitų reikšmių, taip pat turi reikšmę suprasti, o sąvoka „išaiškinti“ ar „aiškinti“ – padaryti aiškų, aiškesnį ar demaskuoti [18, p. 37, 160]. Tačiau visas šias sąvokas vienija bendra reikšmė – „iškelti aikštėn“, kuri tiek kriminalistikoje, tiek baudžiamojo proceso teorijoje yra vartojama kalbant apie nusikaltėlio ir nusikalstamos veikos fakto iškėlimą, t. y. nusikalstamos veikos požymių, nusikalstamos veikos įvykio ir nusikaltėlio nustatymą. Sąvokos „iširti“ ar „irti“ reiškia atskleisti ko nors turinį, esmę [18, p. 174, 516].

Išanalizavę semantinę šių sąvokų prasmę, galime pagrįstai teigti, kad sąvoka „išaiškinti“ („aiškinti“) yra platesnė už sąvoką „atskleisti“ ir kartu apima tiek vienos sąvokos, tiek kitos sąvokos turinį ir reikšmę, kuri labiau yra suprantama kaip įvykio fakto ar asmens, dalyvavusio įvykyje, iškėlimas, t. y. nusikalstamos veikos požymių, nusikalstamos veikos įvykio fakto ir nusikaltėlio nustatymas. Tačiau sąvoka „iširti“ („irti“), priešingai nei sąvoka „atskleisti“ ar „išaiškinti“, reiškia atskleisti ko nors turinį ir esmę, kuri kriminalistine prasme reikštų įrodyti nusikalstamos veikos įvykio elementų buvimą ar nebuvimą ir nusikaltėlio kaltumą ar nekaltumą.

Nors, kaip nurodėme, P. Kuconis pateikė kiek kitokią nusikaltimo išaiškinimo sąvoką, tačiau kiek anksčiau mokslininkas nusikaltimo išaiškinimą siejo su nusikaltimo atskleidimu (tiriamo įvykio ar veiklos nusikaltimo požymių nustatymu) ir nusikaltimą padariusio asmens nustatymu [19, p. 35], o tai, mūsų nuomone, labiau atspindi semantinę nusikaltimo išaiškinimo sąvokos reikšmę.

Taigi apibendrindami straipsnyje pateiktus teiginius ir atsižvelgdami į semantinę sąvokos „išaiškinti“ reikšmę, galime teigti, jog kriminalistine prasme nusikaltimo išaiškinimas yra suprantamas kaip ikiteisminio tyrimo (ikiteisminis tyrimas apima ir operatyvinę veiklą)¹ metu vykdomą veiklą siekiant išaiškinti nusikaltimą, t. y. nustatyti nusikaltimo požymius, pradinius duomenis apie nusikaltimo padarymo aplinkybes ir nusikaltimą rengiantį, darantį ar padariusį asmenį (asmenų grupę).

Be to, atsižvelgiant į naują kriminalistinę nusikaltimo išaiškinimo sampratą ir jos vietą ikiteisminio tyrimo procese, turi būti tobulinamos parengtos ir rengiamos naujos nusikaltimų išaiškinimo ir tyrimo metodikos pateikiamos kaip nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo planavimo bei atlikimo taktikos metodinės rekomendacijos. Bendroje nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo metodikos struktūroje nusikaltimo išaiškinimas turi būti suprantamas ir nagrinėjamas kaip savarankiškas nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapas, todėl tiek baudžiamojo proceso teorijoje, tiek kriminalistikoje nusikaltimo išaiškinimas ir tyrimas bei jų ypatumai turi būti nagrinėjami kartu.

¹ Tai, kad ikiteisminis tyrimas apima ir operatyvinę veiklą, 2000 m. gegužės 8 d. nutarime pažymėjo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Plačiau žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198–1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios. 2000. Nr. 39–1105.

Išvados

Vieni iš svarbiausių metodinių rekomendacijų rengimo šaltinių yra mokslas, nusikalstamų veikų išaiškinimo ir tyrimo praktika ir Lietuvos baudžiamųjų įstatymų teisės normos, todėl, Lietuvoje įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems įstatymams bei pakitus nusikalstamų veikų išaiškinimo ir tyrimo praktikai, kriminalistikos metodikoje iš naujo svarstomi teoriniai teiginiai, kuriais remiantis rengiamos nusikaltimų išaiškinimo ir tyrimo metodikos.

1. Baudžiamojo proceso moksle nagrinėtas parengtinis nusikaltimų tyrimo procesas, atsižvelgiant į Lietuvos baudžiamųjų įstatymų pakeitimus, pakeistas į ikiteisminio nusikalstamų veikų tyrimo procesą, kurio metu taikant tiek viešus tyrimo veiksmus ar procesines prievartos priemones, tiek neviešus tyrimo veiksmus yra ne tik tiriami, bet ir išaiškinami nusikaltimai. Todėl keičiasi ir kriminalistinė nusikaltimo išaiškinimo samprata.

2. Kriminalistinė prasme nusikaltimo išaiškinimas yra suprantamas kaip ikiteisminio tyrimo metu vykdoma veikla siekiant išaiškinti nusikaltimą, t. y. nustatyti nusikaltimo požymius, pradinius duomenis apie nusikaltimo padarymo aplinkybes ir nusikaltimą rengiantį, darantį ar padariusį asmenį (asmenų grupę).

Atsižvelgiant į tai turi būti keičiamos parengtos ir rengiamos naujos nusikaltimų išaiškinimo ir tyrimo metodikos, kuriose būtų pateikiamos nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo planavimo bei atlikimo taktikos metodinės rekomendacijos. Bendroje nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo metodikos struktūroje nusikaltimo išaiškinimas turi būti nagrinėjamas ir pateikiamas kaip savarankiškas nusikaltimo išaiškinimo ir tyrimo etapas, todėl tiek baudžiamojo proceso teorijoje, tiek kriminalistikoje nusikaltimo išaiškinimas ir tyrimas bei jų ypatumai turi būti nagrinėjami kartu.

LITERATŪRA

1. **Kuconis P.** Nusikaltimų tyrimo metodinių rekomendacijų rengimo problemos // Teisės problemos. 1994. Nr. 2.
2. **Burda R., Krikščiūnas R. ir kiti.** Kriminalistikos taktika ir metodika. Mokomasis leidinys nuotolinėms studijoms. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
3. **Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P.** Kriminalistika. – Vilnius, 1985.
4. **Дубровицкая Л. М., Лузгин И. М.** Планирование расследования // Учебное пособие. – Москва, 1972.
5. **Белкин Р. С.** Курс криминалистики. – Москва, 2001.
6. **Карпец И. И.** Проблема преступности. – Москва, 1969.
7. **Калинин Ю. В.** О понятии раскрытия преступлений // К вопросу криминалистической методологии, тактики и методики расследования. – Москва, 1973.
8. **Майрон Н.** Учет раскрытия преступлений // Социальная законность. 1970. № 2.
9. **Васильев А. Н.** Введение в курс советской криминалистики. – Москва, 1962.
10. **Митричев С. П.** Теоретические основы советской криминалистики. – Москва, 1965.
11. **Бердичевский Ф. Ю.** О предмете и понятийном аппарате криминалистики // Вопросы борьбы с преступностью. – Москва, 1976. Вып. 24.
12. **Ashworth A.** The Criminal Process. An Evaluative Study. – Great Britain, 1994.
13. **Cole G. F., Smith E. Ch.** Criminal Justice. – Belmont, USA, 1998.
14. **Махов В. Н., Пешков М. А.** Уголовный процесс США (досудебная стадия). – Москва, 1998.
15. **Kube E.** Kriminalistik Handbuch für Praxis und Wissenschaft. – Stuttgart, 1992. Band 2.
16. **Kube E.** Kriminalistik Handbuch für Praxis und Wissenschaft. – Stuttgart, 1992. Band 1.
17. **Kuconis P.** Kriminalistinės nusikaltimų tyrimo charakteristikos sąvoka, struktūra ir reikšmė // Teisės problemos. 1995. Nr. 29.
18. **Lyberis A.** Sinonimų žodynas. – Vilnius, 2002.
19. **Kuconis P.** Nusikaltimų tyrimo metodikos raidos perspektyvos // Teisė. 1993. Nr. 27.

Analysis of Criminalistics Definition of the Crime Detection

Doctoral Candidate Ernestas Lipnickas

Mykolas Romeris University

Keywords: *theoretical issues of the criminalistics methodology, sources of the preparing methodical recommendations, criminalistics definition of the crime detection.*

SUMMARY

The essential sources of the criminalistics recommendations which recommend how to detect and investigate various kind of crime effectively are the criminal laws, practice of the detection and investigation of the crimes and science.

After the new criminal laws of the Republic of Lithuania namely the Criminal Code of the Republic of Lithuania and the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania entered into force the practice of crime detection and investigation have changed essentially. The changes in criminal laws and in practice of detection and investigation of the crime also have brought one's influence to bear on changes in various brands of sciences and in criminalistic too. One of the biggest changes in criminalistics methodology is the definition of crime detection.

Taking into account these changes the article deals with the problematic issues of definition of the crime detection, analysis various definitions of the crime detection which are offered by scientists of various countries. The article points up importance and place of crime detection in the pretrial process of the crimes investigation too.

Having reviewed similarities and differences between the semantics meaning of the definition – „disclose“, „detection“ and „investigation“ the article educes the real meaning of definition of the detection.

Bearing in mind various definitions of the crime detection and the real meaning of semantics definition of the detection, article offers new criminalistics definition of the crime detection which opens much more possibilities to analyze the detection and investigation of the crimes in criminalistic together. Besides, the article covers importance of definition of the crime detection for preparing criminalistics recommendation in criminalistics methodology.

